

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

**NƏSİMİ DİLİNİN LÜĞƏT TƏRKİBİNİN
LEKSİK-SEMANTİK TƏHLİLİ**

İxtisas: 5706.01 – Azərbaycan dili

Elm sahəsi: filologiya – dilçilik

İddiaçı: **Şahnazxanım Cümşüd qızı Şükürzadə**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2021

Dissertasiya işi AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Azərbaycan dilinin tarixi şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Sevil Hacı qızı Mehdiyeva

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Sənubər Ələvsət qızı Abdullayeva

filologiya elmləri doktoru, dosent
Şaban Qulam oğlu Hüseynov

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Günəl Baxşeyiş qızı Paşayeva

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.06 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri:

Mags

Dissertasiya şurasının elmi katibi:

Qiy

Elmi seminarın sədri:

Sevil

akademik

Möhsün Zellabdin oğlu Nağısoylu

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Sevinc Yusif qızı Məmmədova

filologiya elmləri doktoru,
professor

Nadir Baloğlan oğlu Məmmədli

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Dövrümüzün ən aktual problemlərindən olan qloballaşma (kürəviləşmə) bu gün, heç bir zaman olmadığı qədər, hər bir xalqın hansı maddi və mənəvi – mədəni zənginliklərə sahib olduğunu ümumdünya müstəvisində müəyyən edib dünyaya təqdim etmək zərurətini meydana çıxarmışdır. Əsrlərlə multikulturalizmin meydanı olmuş Azərbaycan bu gün də hər bir kiçik xalqın milli mədəniyyətlərini qorumaqla onların qarşılıqlı inkişafına geniş şərait yaradır. Bu gün multikulturalizm, həqiqətən, bizim dövlət siyasətimizə daxildir, onun tərkib hissəsidir [Əliyev, İ. İtaliyada Azərbaycan mədəniyyəti sərgisində çıxışından. 8-9 iyun, 2015].

Multikulturalizmin ən gözəl nümunəsi olan tolerantlıq, bu məqsədə xidmət edən poliqlotluq, bilinçvizm Azərbaycan xalqının dahi şairləri üçün səciyyəvi hal olmuşdur. Onlar ana dilləri – Azərbaycan dili ilə yanaşı, şərqin əsas dilləri olan ərəb və fars dillərinə də mükəmməl yiyələnmiş, hər üç dildə möhtəşəm əsərlər yaradaraq dünya xalqlarına və onların mədəniyyətlərinə öz tolerant münasibətlərini ifadə etmişlər. Son tədqiqatlardan məlum olur ki, VIII əsrdə klassik ərəb ədəbiyyatında “Mədinə şairləri” üçün səciyyəvi olan ikidillilik [(Y.E.Bertels) – F.Əzizova. Klassik ərəb poeziyasında Azərbaycan şairləri: genesis, poetika. Bakı, “Elm”, 2017, s. 158] sonrakı əsrlərdə inkişaf edən türk-müsəlman mədəniyyətinin Azərbaycan regionunda Q.Bürhanəddin (XIII əsr və XIV əsrin əvvəlləri), İ.Nəsimi (XIV əsr və XV əsrin əvvəlləri), Ş.İ.Xətai (XV əsr və XVI əsrin əvvəlləri), M.Füzuli (XVI əsr) kimi dahi Azərbaycan klassikləri, həm də ana dilində yazmaqla, üçdillilik səviyyəsini qazanaraq, çoxdilli – poliqlot şairlər kimi özlərini birincilər sırasında tanıtdılar. Bu gün qloballaşan dünyada tolerantlığı ilə tanınan Azərbaycan xalqı onunla həmvətən olan digər xalqlara multikultural münasibəti də öz humanist babalarından əxz edərək öz sələflərinə – bugünkü Azərbaycan xalqına, eləcə də qloballaşan dünyaya göstərmək şansı qazanmışlar (Bax: M.Nağısoylu. Multikulturalizm və klassik Azərbaycan ədəbiyyatı. Elmin

zirvəsində. Möhsün Nağısoylu – 70. Bakı, “Elm”, 2017, s. 135-136).

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Nəsiminin Azərbaycan dilində olan “Divan”ı. Predmeti isə Nəsimi dilinin lüğət tərkibinin diaxronik-leksik-poetik, linqvistik-poetik özəlliklərinin araşdırılmasından əldə edilmiş elmi nəticələrin ümumiləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi, ümumən Azərbaycan ədəbi dilinin milli zəmin üzərində zənginləşərək inkişaf edib sabitləşməsində Nəsimi dilinin yüksək mövqeyini müəyyən etmək, Nəsiminin ana dilini o dövrün aparıcı dilləri (ərəb və fars) səviyyəsinə yüksəltmək uğrunda mübarizəsini şairin dil faktları əsasında linqvistik təhlil və təsbit etmək, Nəsimi dilinin Azərbaycan ədəbi dilinin xəlqiləşməsindəki rolunu müəyyənləşdirməkdir.

Qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün tədqiqat prosesində bir sıra vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

1. Nəsimi dilinin lüğət tərkibinin milli özəlliklərini şairin dil materialları üzrə araşdıraraq Nəsimi dilinin əsasını təşkil edən Azərbaycan dilinə məxsus vahidlərin mövqeyini xüsusi olaraq işıqlandırmaq;

2. Nəsimi dilinin lüğət tərkibinin əsas təbəqəsini (layını) müəyyənləşdirib milli təbəqəsini işıqlandırmaqla yanaşı, şairin dili üçün səciyyəvi olan ərəb və fars dillərinə məxsus söz və ifadələrin də mövqeyini işıqlandırmaq;

3. Nəsimi dilinin lüğət tərkibini əsas etibarilə türkmənşəli və dilimizdə vətəndaşlıq hüququ qazanmış ərəb və fars dillərindən alınma sözlər təşkil etdiyini əsaslandırmaqla, şairin dilində leksik vahidlərin əhatə dairəsini qruplar üzrə təsbit etmək, bu prosesdə ərəb və fars sözlərinin işlənmə mənzərəsini də nümayiş etdirmək;

4. Nəsimi dilində onomastik vahidlərin, xüsusən toponimlərin, hidronimlərin, fitonimlərin, zoonimlərin şairin bədii obrazlar sisteminin yaranmasında əsas poetik vasitə kimi üslubi səciyyəsinə üzə çıxarmaq;

5. Nəsimi dilində dialekt sözləri və arxaizmlərin leksik-qrammatik təhlilini aparmaq;

6. Nəsiminin dilində leksik-semantik söz qruplarının şairin dilində obrazlar sisteminin təzahürü və bədii təsvir vasitəsi kimi təhlil etmək. Azərbaycan ədəbi dilinin zənginləşdirmə vasitəsi kimi onların mövqeyini qiymətləndirmək.

7. Nəsimi “Divan”ında bir qrup alınma sözün hürufilik təriqəti ilə bağlı işlənməsinə baxmayaraq onların xalq dilinə keçə bilməməsi, yalnız klassik ədəbiyyatda qalması faktını qeyd etmək.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqat diaxronik planda, əsasən tarixi-müqayisəli metodlar əsasında aparılmışdır.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar.

1. Nəsimi XIV-XV əsrin əvvəllərində Şərqi üç dilində – fars, ərəb və xüsusilə ana dili – Azərbaycan dilinə üstünlük verməklə yazıb-yaradan və Azərbaycan ədəbi dilinin bütün istiqamətlərdə inkişaf xəttini ədəbi-bədii əsərlərində mükəmməl şəkildə əks etdirən dahi Azərbaycan şairi, Azərbaycan mədəniyyəti tarixində ilk poliqlot şairlərdən biridir. Nəsiminin poetik dili ən xəlqi, poetik, səlis, zəngin Azərbaycan ədəbi dilidir;

2. Nəsiminin dili milli əsası, bənzərsiz ahəngi, dərin fəlsəfi mənası, müdrikliyi ilə istedadlı şairin qələmində cilalanmış, səlisləşmiş Azərbaycan xalq dilinin ən yüksək səviyyəsi, zirvəsidir; Nəsimi dilinin milli zənginliyi Azərbaycan xalqının özü qədər qədim şifahi xalq dili ənənələrinə söykənmiş, ondan geniş mənada faydalanmış ədəbi dil nümunəsidir;

3. Nəsimi dilinin milli koloriti, xəlqi təbiəti şairin əsərlərinin lüğət tərkibində, leksik-semantik qruplarında – sinonimlərin, omonimlərin, antonimlərin seçilib işlədilməsində təzahürünü tapır;

4. Şairin dilinin lüğət tərkibi iki mənbədən qaynaqlanır: 1) ümumxalq Azərbaycan dili xəzinəsi; 2) ərəb və fars dili alınmaları. Məhz bu iki mənbə Nəsimi dilinin lüğət tərkibinin zənginliyini, yüksək poetik əlvanlığını təmin edir.

5. Nəsimi dilinin lüğət tərkibində onomastik vahidlər metaforik məna qazanaraq, şairin poetik dilinin obrazlar sisteminin zənginləşməsində əsas mənbələrdən biridir;

6. Nəsiminin dilində lirik qəhrəmanın (aşıqın, məşuqun) psixoloji durumunu, ekspressiv-emosional vəziyyətini tərənnüm edən

poetik söz və söz birləşmələri daha çoxdur. Şairin hürufi-fəlsəfi şeirləri üçün səciyyəvi olan, tam terminoloji məna daşıyan hürufi leksika Nəsimi dilinin xüsusi özəlliyidir; bunlar xalq dilinə daxil ola bilməmişdir;

7. Nəsiminin dilində işlənmiş arxaik sözlərin böyük əksəriyyəti bu gün Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrində, habelə daşlaşmış ifadələrin tərkibində qalmaqdadır;

8. Nəsimi Azərbaycanın, eləcə də Yaxın və Orta Şərqi nəhəng bədii söz ustasıdır; bu səbəbdəndir ki, onun şərq xalqlarının ədəbiyyatlarının, şeir xəzinəsinin inkişafına da böyük təsiri olmuşdur. Lakin Nəsimi ilk növbədə Azərbaycan xalqının şairidir. O, Azərbaycan yazılı ədəbi dilinin xalq dili bünövrəsi üzərində qurulmasına və özündən sonra gələn Azərbaycan şairlərinin milli zəmində istiqamətlənməsinə, eləcə də ümumşərq poeziyasının inkişafına mükəmməl təsir göstərmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiyada Nəsimi dilini daha əvvəl araşdıran alimlərin tədqiqat işləri ətraflı nəzərdən keçirilərək şairin “Divan”ının lüğət tərkibi təsnif edilər və leksik qruplar üzrə tədqiqata cəlb olunur. Dissertasiyada Azərbaycan dilinin tarixi leksikologiyasının əsas mənbələrindən biri kimi, Nəsiminin dilində qeydə alınan leksik vahidlərin üslubi özəllikləri, onun xalq dili ilə əlaqəsi, ədəbi dilin xalq dili zəminində zənginləşməsindəki rolu monoqrafik şəkildə tədqiq edilir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın əsas nəzəri müddəalarından Azərbaycan dilinin tarixi leksikologiyasının, türk ədəbi dillərinin tarixi, XIV-XV əsr Azərbaycan ədəbi dili tarixinin araşdırılmasında istifadə etmək olar. Eyni zamanda dissertasiyadan tarixi lüğətlərin hazırlanmasında, ali məktəblərin filologiya fakültələrində ədəbi dil tarixinə, tarixi leksikologiyaya, Azərbaycan dilinin tarixi üslubiyyatına aid ixtisas kurslarında praktiki yararlanmaq olar.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiyanın əsas müddəaları ilə əlaqədar respublika elmi mətbuatında, habelə xaricdə (Ukraynada) məqalələr və tezislər çap olunmuş, elmi konfranslarda məruzələr edilmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Azərbaycan dili tarixi şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi və işarə ilə ümumi həcmi. Giriş 5 səhifə, I fəsil 52 səhifə, II fəsil 52 səhifə, III fəsil 60 səhifə, Nəticə 2 səhifə, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı 18 səhifə. Ümumi həcmi 193 səhifə – 292, 086 işarə.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın Giriş hissəsində mövzunun aktuallığı, işlənmə dərəcəsi əsaslandırılır, obyekt və predmeti, məqsəd və vəzifələri, tədqiqatın metodları, müdafiəyə çıxarılan müddəalar müəyyənləşdirilir, tədqiqatın elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, tədqiqat işinin aprobeiası və tətbiqi, dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı, dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi və işarə ilə ümumi həcmi haqqında məlumat təqdim edilir.

Nəsimi dilinin lüğət tərkibinin leksik-semantik təhlili” adlanan dissertasiya işi Nəsimi dilində sözlərin sahələr üzrə (tematik) bölümlərə, leksik-semantik söz qrupları (sinonimlər, omonimlər və antonimlər), onların linqvistik, semantik təhlilinə, habelə mənşəcə (etimoloji) tədqiqinə həsr edilmişdir.

Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat və internet mənbələri siyahısından ibarətdir.

Dissertasiyanın “Giriş” hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri, obyekt və predmeti müəyyən edilir, işin elmi yeniliyi açıqlanır, tədqiqatın metodları, nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti, habelə aprobeiası və quruluşu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın I fəslı “*Nəsimi dilində sözlərin tematik qruplar üzrə təhlili*” adlanır. Burada Nəsiminin “Divan”ında öz zənginliyi və əlvanlığı ilə diqqəti çəkən müxtəlif semantikəli leksik vahidlər

mövzu üzrə tematik qruplara ayrılmış və beş hissədə linqvistik və poetik təhlil edilmişdir.

I fəslin birinci hissəsi ən qədim sözlərə – “*Somatik leksika*”ya həsr edilir və burada Nəsiminin poeziya dilində insan orqanizmini ifadə edən ən qədim sözlər – somatik leksika öz linqvistik-üslubi şərhini tapır. Göstərilir ki, Nəsiminin dilində somatik leksikaya aid olan sözlərdə fonetik dəyişiklik çoxluq təşkil etmir: bu qrupa daxil olan sözlərdə fonetik dəyişiklik Nəsimidən sonra yazıb-yaradan şairlərin dilində ənənəvi hal olmuş – bütün söz ustalarının dilində təkrarlanmışdır: *söz əvvəlində “y”laşma (yüz يوز, yürək يورك), söz ortasında “g”laşma (bögrək يوكرك, gögərçin گوكرچين), söz əvvəlində “h” səsinin işlədilməməsi (örümçək اورمچك – hörümçək) kimi fonetik hadisələrin azərbaycandilli yazılı abidələrdə fəal mövqedə olması*¹ diqqətə çatdırılır.

I fəslin ikinci hissəsi “*Məhəbbət leksikası*” adlanır. Orta əsrlər Azərbaycan klassik poeziya dili üçün səciyyəvi olan eşq-məhəbbətlə bağlı söz və ifadələrdən şairin dilində geniş istifadə olunması qeyd edilərək Nəsimidən sonra ənənəyə çevrilmiş həm türk mənşəli (göz (گز), qaş (قاش), saç (صاج), kirpik (كړپك), yüz, (يوز) yürək (يورك), boy (بوي), dodaq (دداق), diş (ديش), həm də fars və ərəb lirik-poetik leksikaya aid sözlərin (çeşm, rüxsar, mey, ney, qədd, ah, fəğan, eşq, sevdə, məhəbbət, həsrət, hicran və s.), eləcə də onların iştirakı ilə düzələn rəngarəng leksikləşmiş izafətlərin (nərgisi-məstanə – sevgilinin gözləri) tipli poetik dil vahidlərinin Azərbaycan ədəbi-bədii dilinin başlanğıc dövrlərində Azərbaycan bədii üslubunun inkişaf edib formalaşmasında uğurlu addım olmasına diqqət yönəldilir, onların şairin dilində daha geniş və zəngin mənə çalarlarına malik olmasına diqqət yetirilir.

I fəslin üçüncü hissəsi – “*Təbiət leksikası (bitki və heyvan adları)*” bölümündə *sözlərin şairin qələmində poetik ifadə vasitəsinə çevrilməsi, bu prosesin Azərbaycan, eləcə də ümumən şərq poeziyasında lirik qəhrəmanın bədii portretinin təsvirində əsas ifadə*

---

¹ Aslanov V.İ. Azərbaycan dilinin tarixinə dair tədqiqlər: [2 cildə] / V.Aslanov. – Bakı: Elm, – c. 2. – 2003. – s. 153-168.

*vasitələrindən olması əsaslandırılır*², Nəsiminin dil materialları əsasında linqvistik təhlil edilir. Bu bölümdə Nəsiminin “Divan”ında təbiətə aid əşya, anlayış və hadisələrin adlarını bildirən sözlər mənə etibarilə 1) bitki, ağac və gül-çiçək adlarını bildirən sözlər (*çiçək* (چچک), *reyhan* (ريحان), *sünbül* (سنبل), *gül* (گل), *süsən* (سوسن), *nəsrin* (نستارین), *bənövşə* (بنفشه), *nərgiz* (نرگس), *qönçə* (غنچه), *lalə* (لاله), *şükufə* (شكوفه), *gülnar* (گلنار), *yasəmən* (ياسمن) və s. kimi gül-çiçək və *qamış* (قامش), *söyüd* (صیود), *çöp* (چوپ), *sərv* (سرو), *innab* (عناب), *tuba* (طوبی), *şümşad* (شمشاد), *çinar* (چنار), *sidrə* (سدرة), *zəfəran* (زفران) və s. kimi bitki və ağac aları); 2) heyvan, quş, həşərat adlarını bildirən sözlər (*it* (ایت), *qaplan* (قاپلان), *şir* (شیر), *donuz* (دونکوز), *ayı* (آبی), *sıgır* (سغیر), *eşək* (eşşək) (عشک), *qurd* (قورد), *tülkü* (طولکو), *at* (آت), *oğlaq* (اوغلاق), *quş* (قوش), *çibin* (چیبین), *qarğa* (قارغا), *gögərçin* (گوگرچن), *laçın* (لاچن), *bayquş* (بایقوش), *murçiy/mürçək* (مورچی), *quzğun* (قوزغون), *örümçək* (اورمچک), *qarınca* (قارنجا), *çəyan* (چیان) və s); 3) astronomik adları bildirən sözlər (*ay* (آی), *gün* (گون), *günəş* (گونش), *yer* (یر/بیر), *göy* (کوک), *şam* (شام), *səhər* (سحر) və s.); 4) təbiət hadisələri və coğrafi anlayışları bildirən sözlər (*yağış* (یاغش), *yağmur* (یاغمور), *yel* (بیل), *çay* (چای), *yaz* (یاز), *qış* (قش), *tufan* (طوفان), *nəsim* (نسیم), *afaq* (افاق), *ümman* (عمان), *dağ* (داغ) və s.) kimi qruplarda təsbit və təhlil edilir. Şairin dilində onların, xüsusən, bitki və çiçək adlarının rəmzi olaraq, lirik qəhrəmanın boyu, qaməti (tuba (cənnətdə ağac adı), sərv, şümşad), saçları (sünbül), gözləri (nərgis) məzmununun, eləcə də bunların iştirakı ilə düzəlmiş izafətlərin (sərvi-xuraman, nərgisi-məstanə) düzəlməsində əsas müqayisə obyektı olması vurğulanır.

“*Məişət leksikası*” adlanan I fəslin dördüncü hissəsində Nəsimi dilinin lüğət tərkibində məişət leksikasına daxil olan sözlərdən geniş istifadə edilməsi qeyd edilir və bu sözlər məzmununa görə qruplaşdırılır: 1) yemək və içki adlarını bildirən sözlər (*su* (سو), *aş* (اش), *yağ* (milli) (یاغ), və *bal* (بال), *qənd* (özümləşmiş alınma) (قند));

² Бомбачи, А. Тюркские литературы. Введение в историю и стиль // Зарубежная тюркология, – Москва: Наука, – 1986. Выпуск I. – с. 121-122. Əfəndiyeva, T.Ə. Azərbaycan ədəbi dilinin üslubiyat problemləri / T.Əfəndiyeva. – Bakı: Elm, – 2004. – s. 168.

2) müxtəlif anlayışları bildirən sözlər (*od* (اود), *yaş* (ياش), *ətək* (اتك), *qonşu* (قونكشى), *çin* (*büzmə*) (چين), *kənd* (كند), *kölgə* (كلكه), *al* (آل) (*hiylə*, *qırmızı*), *ağu* (اغو), *ad* (اد), *var* (وار), *bazar* (بازار), *pərdə* (پرده), *şəhər* (شهر), *saray* (سرای), *xırman* (خرمن), *qarı* (قاری), *yal* (يال), *yara* (ياره), *yol* (يول/ايل), *ip* (ايب), *yay* (يای), *ox* (اوخ//اوق), *iş* (ايش) və s.); 3) müxtəlif məişət əşyalarını bildirən sözlər (*yastıq* (يصدوغ), *inci* (اينجی), *şal* (شال), *çıraq* (چرراغ), *ocaq* (اوجاغ), *daş* (داش) və s.); 4) əkin üçün nəzərdə tutulmuş anlayışları bildirən sözlər (*bağ* (باغ), *bostan* (بستان), *gülşən* (كلشن), *gülüstan* (كلستان), *gülzar* (كلزار), *laləzar* (لالهزار) və s. Sonuncuların çağdaş dövrdə həm də şəxs adları – antroponim kimi işlənməsi qeyd edilir. Bütün bunlar Nəsiminin xəlqi şair olması ilə izah edilir; bu səbəbdən də şairin dili xalq kütlələri üçün öz dövründə də anlaşılıqlı olmasını göstərir; 5) qan qohumluğunu bildirən sözlər (*ata* (آته), *ana* (آنكا) və s.) və s.

Dissertasiyanın I fəslinin beşinci hissəsi “*Onomastik leksika*” adlanır. Onomastik vahidlərlə zəngin olan Nəsiminin “Divan”ında işlənmiş, əsasən, alınma olan onomastik vahidlər, şairin dilində sanki xüsusi poetik funksiyalarla yüklənir və bu səbəbdən də daha maraqlı olması qeyd edilir. Şairin poeziya dilində hər bir onomastik vahidin xüsusi poetik məna yükü daşması diqqətə çatdırılır. Dissertasiyada onomastik vahidlər antroponimlər, toponimlər, etnonimlər, hidronimlər, ideonimlər, kosmonimlər, zoonimlər, fitonimlər kimi qruplaşdırılır, onların (xüsusilə, toponimlərin, fitonimlərin, xrematonimlərin – qiymətli qaş-daş adlarının) şairin poetik dilində lirik qəhrəmanın hərtərəfli təsviri zamanı ən gözəl bədii ifadə vasitəsinə çevrilməsi şairin bədii söz yaratma istedadı kimi dəyərləndirilir. Göstərilir ki, Nəsiminin poetik dilində işlənmiş antroponimlər əsasən **dinlə bağlı olan antroponimlərdir**: *peyğəmbər adları* (Adəm, Nuh, Məhəmməd (s.ə.v.s), İsa (Məsih, Məsiha), Musa, Süleyman, Davud, Yusif, Yaqub, İsmayıl, İbrahim və s.), *imam adları* (İmam Əli, İmam Həsən, İmam Hüseyin, İmam Rza, İmam Taqı, İmam Naqı), *din tarixində müqəddəs qadınların adları* (Həvva, Məryəm, Bilqeys), *Allahın mələklərinin adları* (Cəbrayıl, Mikayıl, İsrail, Əzrail), eləcə də *əfsanəvi adlar* (Əhrimən, Loğman, Qarun, Cəmşid (Cəm)), *xalqın ictimai tarixi ilə əlaqəsi*

olan antroponimlər – tarixi şəxsiyyətlərin, hökmdarların, tanınmış sərkərdələrin, filosofların, mütəfəkkir şəxsiyyətlərin adları (*Hüseyn ibn Həllac Mənsur, Mani, Əristalis*), şərqdə məşhur olan bədi əsərlərin, dastanların qəhrəmanlarının adlarını (Məcnun, Leyli, Fərhad, Şirin) əhatə olunur.

Dissertasiyada Nəsiminin dilində işlənmiş *təxəllüslərin* (Nəsimi *نسيمى*, Nəimi *نيمى*) də təhlili verilir: Nəsimi təxəllüsü ilə əlaqədar elmi ədəbiyyatlarda mövcud olan fikirlərdən biri ilə həmfikir olduğunu bildirən doktorant öz fikrini belə əsaslandırır: Şairin Azərbaycan ədəbi dili tarixində ana dilinə – Azərbaycan dilinə ədəbi səlahiyyət verməsi sözün həqiqi mənasında xalqın ədəbi dilinin, ümumən mədəniyyət tarixində yeni, çox böyük ədəbi-mədəni hadisə idi: şair, həqiqətən də, Azərbaycan dili tarixində Azərbaycan dilinin ədəbi dil kimi təşəkkül tapmasını şərtləndirən yeni səhifə açmış, Azərbaycan ədəbi dili tarixinə yeni nəsim gətirmişdir. Bu səbəbdən dissertasiyada Nəsimi təxəllüsü daha məqbul hesab edilir.

Toponimlər. Qeyd edilir ki, Nəsimi toponimlərdən həm coğrafi termin, həm də bədi ifadə vasitəsi kimi poetik mənanı – metaforik müqayisə yolu ilə qüvvətləndirmək məqsədi ilə istifadə etmişdir.

Şair təsvir etdiyi lirik obrazın qaşlarının əyrisini qədim türk məskəni *Çaç* (چاچ) (*Daşkənd şəhərinin ən qədim adı*)³ şəhərində mahir kaman ustalarının düzəltdikləri kamanın əyrisinə bənzərkən *Çaç* toponimindən üslubi vasitə kimi məharətlə istifadə edir: *Kirpigiñ nəvək oxudur, qaşlarıñ Çaçı kaman!* (II, 152) və yaxud *Kəbə yüzüñdür* (كبه يوزوندر), *ey sənəm, yüzüñə səcdə eyləram!* *Hacisiyəm bu Kəbəniñ* (كبهنتك), *mən bilirəm səfasini!* (II, 265, 357) beytlərində şair sevgilisinin üzünü müqəddəs Kəbə ilə müqayisə etməklə lirik obrazın üzünün gözəl olduğu qədər də təmiz, pak, müqəddəs olduğunu demək istəyir. Bütün bunlar dissertasiyada şair Nəsiminin fenomenal bədi təxəyyülü və şairlik istedadının təzahürü kimi qiymətləndirilir.

---

³ İsmayıloğlu, C. XI yüzilliyin onomastik leksikası / C.İsmayıloğlu. – Bakı: Elm, – 2008. – s. 21-22; Əskər, R. Mahmud Kaşğari və onun “Divanü luğat-it-türk” əsəri / R.Əskər. – Bakı: MBM, – s. 145.

Dissertasiyada qadın obrazların – sevgilinin, dilbərin görünən xarici gözəlliklərinin təsvirində şairin xrematonimlərdən (*Ləlü mərcandır dodağın, lölöyi-türdür dişin!* لهلو مرجاندر دوداغنگ کوکو توردر ديشنگ (II, 153)), kosmonimlərdən (Gərçə ayi yüzünə bənzədərəm, Qaşların şəklinə hilal irəməz! Necə günəşin, ey qəmər ki saña, Ta əbəd zərrəcə zəval irişmiz! (I, 375)), zoonimlərdən (*Tutidürür طوطی* طوطی bu şəkkəriñ dadini, ləzzətin bilən, *Qarğa قارغا* nədər bu gülşəni, zağə زاغە şəkkər nə fəidə? (II, 122)) istifadə edərək poetik obrazlar yaratması Azərbaycan ədəbi dilinin bədii ifadə vasitələri, poetik təşbehlər silsiləsinin yaranmasına xidmət etməsi və bütün bunların başlanğıc dövrdə Azərbaycan ədəbi-bədii üslubunun zənginləşməsində böyük şairin xidmətləri kimi səciyyələndirilir.

I fəsil yekunlaşdırılaraq qeyd edilir ki, Nəsiminin poetik dilində onomastik vahidlərin böyük çoxluğu poetik-üslubi çalarlarla yüklənir və bu, şairin poetik dilinin poetik-obrazlı ifadə gücünü qüvvətləndirir. Şairin qeyri-adi poetik istedadı nəticəsində onomastik vahidlərin, xüsusən toponimlər, fitonimlər, hidronimlər (xüsusən Zəməm – müqəddəs bulağın adı: *Bir nəzər qulgil Nəsimi halına, gör kim necə, Sözləri fəryadü naliş, gözləri Zəməmdürür!* [I, 232, Nəsiminin əsərlərinin T nüsxəsində səhifənin ətəyində]) məcaz yolu ilə şairin qələmində öz ilkin mənasından uzaqlaşdırılaraq obrazlı – poetik ifadə vasitəsinə çevrilməsi dissertasiyada Nəsimi dilinin və deməli, dövrün, eləcə də ümumən Azərbaycan ədəbi dilinin zənginləşməsinə, ədəbi dilin poetik vüsətinin yüklənməsinə xidmətə yönəlmiş şairin beytləri ilə əsaslandırılaraq diqqətə çatdırılır.

Dissertasiyanın II fəslə *“Nəsiminin dilində sözlərin semantik təhlili (sinonimlər, omonimlər, antonimlər və çoxmənalılıq)”* – Nəsimi dilinin zənginliyini əyaniləşdirən vasitələrdən biri – leksik-semantik söz qruplarına daxil olan sinonimlər, omonimlər, antonimlər və çoxmənalılıq araşdırılır, onların leksik-qrammatik və poetik təhlili verilir. Bu fəslin birinci hissəsi *“Sinonimlər”* üç qrupda: 1. Türkmənşəli qədim Azərbaycan dili sözləri əsasında yaranan sinonim cərgələr **çələb (چلب) – tanrı – yaradan (يارادان)**; 2. Türkmənşəli və ərəb-fars dili alınmaları hesabına yaranan sinonim cərgələr; 3. Ərəb və fars dili alınma sözlərindən yaranan sinonim

cərgələr üzrə təsbit edilir, onların üslubi özəlliklərinə aydınlıq gətirilir. Xüsusi olaraq vurğulanır ki, Nəsiminin poetik dilində sinonimlər zəngindir və bu zənginliyi təmin edən vasitələrdən biri kimi ərəb və fars dillərindən alınmış sözlərin mövqeyi kifayət qədərdir.

Bu mənada dissertasiyada ilk nəsimişünas alimlərdən prof. C.Qəhrəmanovun fikirlərinin əsaslı mənbə olması vurğulanır: *“Azərbaycan ədəbi dilinin formalaşmasının ilk dövrlərindən başlayaraq XX əsrin əvvəllərinə qədər davam edən dil mübarizəsi əsasən, azəri (Azərbaycan – Ş.Ş.) sözləri ilə ərəb və fars sözləri arasında daha kəskin olmuşdur. XIII-XIV əsrlərdə yazılmış Azərbaycan abidələrində”* eyni məzmunu, məfhumu və mənanı ifadə etmək üçün həm ərəbi, həm farsı, həm azərbaycanca ifadələr, sözlər yanaşı – müvazi surətdə işlənmişdir⁴. Nəsimi də bu üsuldan bir üslub vasitəsi kimi, qafiyə, vəzn xatirinə istifadə etmişdir. Lakin bu müvaziliyin və sinonimlərin yaranmasında *Nəsimiyə xas* olan bir əlamət (məqsəd – Ş.Ş.) də var: o, sanki ərəb və fars sözlərini azəri sözləri ilə yanaşı işlətməklə... yalnız üslub rəngarəngliyini – sinonim sırası yaratmaq məqsədini deyil, daha çox oxucuya, bəlkə də, məlum olmayan əcnəbi sözləri ana dilində izah edərək, onu mənalandırmaq məsələsini qarşıya qoymuşdur. *Nəsimi bu üsuldan istifadə edərək, bir növ şeirlə lüğət yaratmaq, ərəb və fars sözlərinin mənə xüsusiyyətlərini ifadə etmək üçün azəri sözlərinin varlığını bir daha gözə çarpdırmağa, ana dilinin həyatiliyini, qüdrət və mətinliyini sübut etməyə çalışmışdır*⁵.

Türk dillərində, eləcə də Azərbaycan dilində öz semantik və struktur zənginliyi ilə seçilən feil tarixən də bu zənginliyi özündə saxlamış, türk dillərinin sabitliyini qorumuşdur. XIV-XV əsrin əvvəllərində, eləcə də Nəsiminin poetik dilində sabitliyini nümayiş etdirən feil, həm də zəngin qrammatik kateqoriyaları və zəngin mənə çalarları ilə fəaliyyət göstərir. Bu mənada feillərdə sinonimlik

---

⁴ Dəmirçizadə, Ə. Azərbaycan ədəbi dilinin inkişaf yolları / Ə.Dəmirçizadə. – Bakı: – 1958. – s. 36.

⁵ Qəhrəmanov, C. Nəsimi “Divanı”nın leksikası / C.Qəhrəmanov. – Bakı: Elm, – 1970. – s. 16-17.

dissertasiyada ətraflı şəkildə araşdırılır, xüsusi qruplara ayrılaraq, linqvistik təhlil edilir.

Dissertasiyada feillərdən ibarət sinonim cərgələr, mürəkkəb feil quruluşlu frazeoloji vahidlərin sinonimliyi, feili frazeoloji vahidlə feil arasında olan sinonimlik, ad hissəsi eyni olan feili frazeoloji variantlar, feil hissəsi eyni olan feili frazeoloji variantlar şəklində təsnif edilərək linqvistik təhlil edilir.

*Nəsimi dilində müşahidə edilən sinonim feillərdən bəhs edilərkən bu gün ədəbi dildə məhdud dairədə işlənən aldamaq (müasir dildə aldatmaq), idişmək (müasir dildə mübahisə etmək – gənclər, uşaqlar arasında) kimi feillər haqqında fikir yürüdüülərək göstərilir ki, bu gün dilimizdə ən fəal feil düzəldən -la, -lə şəkilçisi qədim türk dillərində -da, -də, -ta, -tə variantlarda mövcud olmuşdur⁶ və dissertasiyada həmin şəkilçinin qədim variantda Nəsiminin dilində hələlik bir qəzəldə müşahidə olunması qeyd edilir: *Al ilə alə gözləri aldıadı (الدادی) aldı könlümü, Alini gör nə al edər, kimsə irişməz alinə!* Dissertasiyada vurğulanır ki, *aldamaq* feili Nəsiminin dilində arxaik feil kimi müşahidə olunur, çünki onun müasir variantı olan *aldatmaq* şairin dilində də *aldamaq* feilindən daha fəaldır. Qədim türk dillərində *aldamaq* feili *aldatmaq*, səhv etmək, səhv yola getmək mənasında qeydə alınmışı (MK. I, 137, 139; Bud. I, 83; ДТС, 34; С.Қəhr. 48) mənbələrlə əsaslandırılır.*

Dissertasiyada şairin dilində müşahidə olunan **ilətmək (ایلتmək) – irişdürmək (ایریشدirmek) – irişmək (ایریشmək) – iltürmək (ایلتورmək) – irməq (ایرمىق) – ulaşmaq (اولشماق) – uğraşmaq (اوغرشدوغنطجه) – gəlmək (çatmaq, çatdırmaq, demək – aytmaq (آیتماق) – aydırmaq (آیدرماق) – söyləmək (demək), idişmək (ایدشmək) – savaşmaq – dalaşmaq (savaşmaq), talamaq (تالامق) – yağmalamaq (یاغمالامق) –**

---

⁶ Севортян, Э.В. Аффиксы глаголообразования в азербайджанском языке / Э.В.Севортян. – Москва: Изд-во восточной литературы, – 1962. – с. 69; Кононов, А.Н. Грамматика современного турецкого литературного языка / А.Н.Кононов. – Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, – 1956. – с. 260; Щербак, А.М. Сравнительная грамматика тюркских языков. – М-Л: – 1990, – с. 143; Севортян, Э.В. Этимологический словарь тюркских языков / Э.В.Севортян. – Москва: Наука, – 1974. – с. 122.

qarət etmək: *Gözü, qaşı, zülfü, xali ki cəhani taladılar!* (Lek. 117) və s. feili sinonim cərgələrdən, habelə məcazi mənalı frazeoloji vahidlərin **mərcan saçmaq** (مرجان ساچماق) – **güləb süzmək** (گلاب سوزمک) – **dürdanə axıtmaq** (دوردانه اغتماق) (**ağlamaq**), **ocağa atmaq** (اوجاغا اتماق) – **oda yandırmaq** (اودا ياندرماق) – **nara yaxmaq** (ناره ياخماق) (**yandırmaq**) və s. sinonimliyindən, habelə *düşmək* feilinin çoxmənalılığından yaranmış **alə düşmək** (اله دوشمک) – **qovğayə düşmək** (قوغايه دوشمک), **ayə düşmək** (دوشمک ايه) – **sövdəyə düşmək** (دوشمک سودايه) və s.dən bəhs olunur, şairin poetik dilində onların mənə çalarları müəyyən edilir.

Dissertasiyada Nəsiminin poetik dilində tez-tez işlənən *tütmək* (توتمک) // *tütüsmək* (توتوشمک) – **yaxmaq** (ياخماق) – **yanmaq** (يانماق) – **yandırmaq** (ياندرماق) sinonim cərgə haqqında müəllif göstərir ki, sonrakı əsrlərdə Nəsiminin xələflərinin dilində də (***Tütüşdü qəm oduna şad gördüyün könlüm, Müqəyyəd oldu ol azad gördüyün könlüm*** - Füzuli) işlənən *tütüsmək* feili Nəsiminin dilində həm **yanmaq**, həm də çoxmənalılığını qoruyaraq, musiqi havacatını *ürəkdən oxumaq, yanıqlı səslə oxumaq* semantikasını ifadə edir: *Xalü xətiñ Nəsimiyi oda buraxdı, yandırır, Gör necə xoş yanar, **tütər** (توتر) müşk ilə udü tar biki!* (II, 249); *Günəşindən uş yañağın cigərim **tütüşdü** yandı* (I, 311). Bu halda dissertant türkologiyada mövcud fikirlərə həmrəyliyini bildirərək yazır ki, *Nəsiminin dilində də tütüsmək feilinin tərkibində ş samiti növ şəkilçisi deyil, hərəkətin intensivliyini, sonsuz təkrarını, çoxluğunu bildirir*⁷.

II fəslin ikinci hissəsində Nəsimi dilinin lüğət tərkibində sözlərin çoxmənalı olmasından bəhs edilir. Burada əsasən şairin dilində sözlərin çoxmənalılığı əsasında yaranmış və bədii ifadə vasitəsi kimi onlarla obrazlı-bədii ifadə vasitəsi, eləcə də əsasən *olmaq, etmək, qılmaq* feillərinin, yaxud mətn daxilində öz müstəqilliyini itirmiş bəzi feillərin (xüsusən *düşmək* feilinin)

⁷ Серебренников, Б. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков / Б.Серебренников, Н.Гаджиева, – Баку: Маариф, – 1979. – с. 202; Mehdiyeva, S.H. Folklor abidələrinin linqvo-poetik tədqiqi (Orta əsrlərdə yazıya alınmış Azərbaycan xalq dastanlarının əlyazmaları əsasında) / S.H.Mehdiyeva. – Bakı: Elm, – 2003. – s. 122-123.

çoxmənalılığı əsasında yaranmış sinonim feili frazeoloji vahidlər tədqiqata cəlb edilir, onların Nəsimi dilində qazandığı orijinal mənalara aydınlıq gətirilir (*şan eyləmək (شان ايلهك)* – *şöhrət hissi yaşamaq*, *ayə düşmək (ايه دوشمك)* – *ayda əks olunmaq* və s.).

Dissertasiyada şairin bədii ifadə vasitəsi kimi qəzəllərində geniş istifadə etdiyi həmcins mətni-üslubi sinonimlərdən də bəhs edilir, sonuncuların şairin bədii dilinin ekspressiv-emosional özəlliklərinin daha qüvvətli, daha əyani alınmasına xidmət etməsi göstərilir və diqqətə çatdırılır ki, Nəsiminin dilində sinonimlər zəngindir və bu zənginliyi təmin edən vasitələrdən biri kimi ərəb və fars dilindən alınma sözlərin mövqeyi yüksəkdir. Hesab edilir ki, belə mətni-üslubi həmcins sinonimlər qəzəlin (şeyrin) poetik dəyərini yüksəldir:

Nigarım, dilbərim, yarım, ənisim, munisim, canım!
Rəfiqim, həmdənim, ömrüm, rəvanım, dərdə dərmanım!
Şahim, mahim, dilaramım, həyatım, dirliyəm, ruhim,
Rəvanım, məqsədim, meylim, muradım, sərvətim, xanım!
Lətifim, nazigim, xubim, həbibim, türfə məhbubim,
Gülüm, reyhanım, əscarım, əbirim, ənbərim, udum!
Dürriim, mirvaridim, kanım, əqiqim, ləlü mərcanım,
Diləfruzum, vəfadarım, cigərsuzum, cəfadarım!
Xudavəndim, cahandarım, əmirim, şahü sultanım,
Çırağım, şəmimü nurum, ziyam, yıldızım, şəmsim!
Həzarım, bülbülüm, kəbkim, Nəsimiyi-xoşəlhanım! (HA, 125).

Qəzəl əvvəldən axıra qədər Nəsiminin poetik dili üçün səciyyəvi olan həmcins mətni-üslubi sinonimlərdən ibarətdir. Bunlar şairin bədii təxəyyülü ilə, poetik məna ilə yüklənmiş poetik üslubi metaforalar – poetik təyinlər, təşbəhlərdir. Dissertasiyada belə ədəbi-bədii hadisələr mütəxəssis münasibəti ilə əsaslandırılır: bu haqda akademik T.İ.Hacıyev yazır: “...*bədii təyinlərin işlənməsində şairin təbiəti, onun atributları arasında mənəvi və ruhi əlamətlərin ahəngdarlığını duymaq istedadı var. Misra və beytlərdə daha yaxın mənalı epitetlər bir cərgəyə düzülür, bunlar qəzəldə üslubi sinonim mövqeyini*

qazanır. Bu sinonimlik şairin yaratdığı təşbehlər vasitəsilə üzə çıxarılır”⁸.

II fəslin üçüncü hissəsində “Omonimlər” linqvistik poetik təhlil edilir. Dissertasiyada Nəsiminin dilində işlənmiş omonimlər iki qrupa ayrılır: I. Azərbaycan dilinin çoxmənəliliksi əsasında yaranmış mütləq (əslə) omonimlər; II. Etimoloji baxımdan müxtəlif sözlər əsasında yaranmış omonimlər. Azərbaycan dilinin çoxmənəliliyindən yaranmış omonimlər də dissertasiyada iki qrupa ayrılır: 1) Əslə omonimlər, yəni qrammatik cəhətdən eyni nitq hissələrinə aid olan leksik-semantik omonimlər. Bunlar da qrammatik baxımdan adlara və feillərə ayrılır. 2) Müxtəlif nitq hissələrinə aid olan, müxtəlif qrammatik forma variantında omonimlik qazanan leksik-qrammatik omonimlər. Dissertasiyada əslə, yəni eyni nitq hissəsinə daxil olan **ayaq** (1. is. somatik söz – termin: *Məna sürmə kimi gözdə **ayağın tozu** (آياغڭك توڭى) yaraşur, Ki yegrəngdür anın tozu həkimin tutiyasından* [III, 106]; 2. piyalə, qədəh): **Ayağa** (اياغه) *əl uralım uş, bu dəm eyş sürəlim uş! Dəmimiz xoş görəlim uş, neçələr qaldı bu dəmdən!* [III, 110], **baş** (باش) (1. is. bədən üzvü: *Ey Nəsimi xublarnın bir başı* (باشى) *vardır, min dili, Eşq ilə bel bağlama ol əhdipeymansızlara.* 2. is. tibbi termin, yara: *Yanaram eşqindən axar gözlərimdən yaşlar, Firqətin dərdi çıxardı yürəgimdə **başlar!**, bazar* (بازار) 1. is. iqtisadiyyat termini, alqı-satqı meydanı, bazar: *İlət bu dəftərini tez **bazarda** bir pula sat;* 2. is. sözbazlıq olan meydan, yer: *Dil **bazarçisi** yalandır, varmazam **bazarına**;* **yar** (يار) – 1. is. ağız suyu, tibbi termin, tüpürcək: *Ağzı **yarı** (يارى) qəndü abi-heyvan, Hər çeşmə suyu zülal olurmu?* 2. is. sevgili: *Ayrılıqdan **yar** mənim bağrımı büryan eylədi*, **dil** (دیل) (1. is. insanın bədən üzvü, danışıq vasitəsi: *Ey Nəsimi, xublarnın bir başı vardır, min **dili** (دیلى);* 2. is. dil, nitq: *Bu quş **dilidir** (دیلیدر), onu Süleyman bilür ancaq!*) kimi omonim sözlər, habelə müxtəlif nitq hissələrinə və etimoloji baxımdan müxtəlif dillərə aid olan (müxtəlif nitq hissələrinə aid **al** (آل) – 1. is. hiylə, məkr: ***Al** (آل) ilə ala gözləri **aldadı** aldı könlümü, **Alini** (آلىنى)gör nə **al** (آل) edər, kimsə irişməz **alinə** (آلىنه)* [II, 137]; 2. sif.

⁸ Hacıyev, T.İ. Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi / T.İ.Hacıyev. – Bakı: Elm, – 2012. – s. 211-214.

qırmızı, parlaq qırmızı: *Nuri-təcəlli şöləsi düşdü əzəldə alinə* (آلینه), *Gözlərimin bu rəng ilə yaşı boyandı alinə* (آلینه), *Yoxdur vəfası dünyanın, aldanma anın alinə, Rəngindən oldi münfəil kim ki, boyandı alinə!* [II, 140]; 3. is. parça növü: *Nə dəryadır irişdim uş əcayib ləşkəri-xamuş, Kimi al* (آل), *kimi atlaspuş, kiminin donu gög gəmdən* [III, 108]; **çin** (چین) – 1. is. ölkə, toponim: *Saçıbdır daneyixaliq könullər quşuna çinə, Xəbər düşdü bu mənidən Xətavü Rum ilə Çinə* (چینه) [III, 135]; 2. sif. doğru, düzgün: *Dəhanindən xəbər verdi rəvanpərvər sözüñ, əmma, Bilinməz nəsnədən kimsə inanmaz kim, xəbər çindir* (چیندر) [I, 228]; **yüz** – 1. is. sima, üz; 2. say. miqdar sayı: **Danla** (دانکلا) – 1. zərf. sabah: 2. feilin əmr şəkli, (II şəxsin təki) sabahı açmaq, yatmamaq: *Dün ki keçdi, danla* (دانکلا) *qaib, bəs bu dəm xoşdəmdürür!* [I, 232] və s. omonim cərgələr linqvistik təhlil edilir. Dissertasiyada feillərdən ibarət omonimlər (**sormağ** – 1. soruşmaq: 2. sümürmək, əmmək), **qapmaq** (1. almaq: *Taki gəldi eşqiñ ol mənligi məndən qapdi!* (قاپدی) [II, 289]; 2. dişləmək: *Əjdəha oldu əsası, əjdəhayı qapdi* (قاپدی) [II, 289]), **biçmək** – 1. taxıl biçmək: *Çün hər nə kim əkərsən, anı biçərsən* [II, 75]; 2. paltar biçmək: *Həq mənə bir xirqə biçdi* (بیچدی) *kəndözü* [III, 194, 610], eləcə də omoqraflar (bunlar elmi ədəbiyyatda morfoloji omonimlər adlanır⁹); **axır** – (اخر) 1. zərf. son, sonuncu: *Məgər axır* (اخر) *zaman oldı fitnə xabindən.* 2. **ax(ır)** – *ax* feilinin indiki zamanda işlənməsi: *Ləbindən axır* (اخر), *ey can, çeşmeyi-abi-heyvan!* 3. **axır** (اخر) qüvvətləndirici ədat: *Mənim yarı-vəfadarım, gəl axır* (اخر)! və s.

Dissertasiyada eləcə də dilbər (sevgili) sözünün ismin təsirlik halında “dilbəri” işlədilməsilə “dil bəri” ([dilbəri] tələffüz formasında), büryan ([biryan] fonetik formada) və “bir yan” səs uyuşması ilə şairin ustalıqla yaratdığı beytlərin də bədii effekt yaratmasında omofon və omoqrafların əsas vasitə olması qeyd edilir: *Eyləməyincə dil bəri* (دل بری), *bulmadı kimsə dilbəri* (دلبری) ! [II, 228]; *Ayrılıqdan yar mənim bağrımı büryan eylədi* (بریان ایلدی), *Özünü bir yanə* (بر یانه) *saldı, məni bir yan* (بر یان) *eylədi* [III, 338].

⁹ Cəfərov, S. Müasir Azərbaycan dili (Leksika) / S.Cəfərov. – Bakı: Maarif, – 1978. – s. 28-30.

II fəslin dördüncü hissəsində Nəsiminin “Divan”ında işlənmiş *antonimlər* 1) mütləq antonimlər; 2) mətni-üslubi antonimlər kimi iki böyük qrupda qrammatik (adlar və feillərdən ibarət olmaqla) tədqiq olunur, Nəsiminin dilində onların üslubi funksiyalarına aydınlıq gətirilir.

Dissertasiyada mövcud elmi ədəbiyyatlara əsaslanaraq göstərilir ki, antonimlər əsasən qarşılaşdırma məqamlarında meydana çıxdığı üçün çox vaxt bir mətn daxilində işlənərək özünün ilkin funksiyasını – bədii effekt, bədii təzadlar və bədii ziddiyyətlər (kontraslar) yaratmağa xidmət edir; vurğulanır ki, onlardan bədii dildə antitezaların və üslubi effektlərin yaranmasında (T.Əfəndiyeva) geniş istifadə olunur¹⁰, onların bədii dilin ən qüvvətli ifadə vasitələrindən olması, fikrin emosional, obrazlı ifadə edilməsində mühüm rol oynaması qeyd edilir¹¹. Şairin dilində işlənmiş arxaik sözlərdən (tamu (طامو) (cəhənnəm) – uçmaq (اوچماق) (cənnət), gerçək (كرچك) – yalan (يالان), yalan (يالان) – çin (چين), bu gün (بو كون) – yarın (يارن), bu gün (بو كون) – danla (دانكلا) (sabah), şimdi (شمدى) – danla (دانكلا) və s. kimi türkmənşəli antonimlərə yanaşı, tərəflərdən biri türkmənşəli (damu (دامو) – cənnət (جنت) (ər.), qaranqu (قارانقو) – nur (نور) (fars), habelə hər iki tərəfi alınma (əlif (الق) – dal (دال): Əlif tək qəddimi ol saldı dalə!) ənvar (انوار) – zülmət (رلمت), cənnət (جنت) – cəhənnəm (جحيم) və s.), eləcə də feillərdən (qararmaq (قارارماق) – ağarmaq (آغارماق), ölmək (اولمك) – dirilmək (ديريلمك)) ibarət antonimlərin şairin poeziya dilində yaratdığı kontrastlı məqamlar dil baxımından izah edilir, onların üslubi məqamları açıqlanır. Dissertasiyada qrammatik baxımdan mütləq antonimlərlə yanaşı, şairin dilində geniş dairədə müşahidə edilən mətni-üslubi antonimlər də tədqiqata cəlb edilir. Elmi ədəbiyyatlara əsaslanaraq dissertasiyada qeyd edilir ki, *dilin mütləq antonimlərlə yanaşı, ayrı-*

---

¹⁰ Виноградов, В.В. О языке художественной литературы / В.В.Виноградов. – Москва: Гослитгиздат, – 1959. – с. 38; Мəһəռəмova, R.C. Sabirin söz dünyası / R.C.Мəһəռəмova. – Bakı: Nurlan, – 2006. – s. 209; Əfəndiyeva, T.Ə. Azərbaycan ədəbi dilinin üslubiyyat problemləri / T.Ə.Əfəndiyeva . – Bakı: Nurlan, – 2001. – s. 106-108.

¹¹ Мəһəռəмova, R.C. Sabirin dili / R.C.Мəһəռəмova. – Bakı: – 1987. – s. 79.

ayrılıqda antonim olmayan, lakin mətn daxilində xüsusi ironiya, istehza, kəskin ziddiyyət yaratmaq məqsədilə yazıçılar antonimlərdən istifadə etməklə bədii ədəbiyyatın imkanlarını genişləndirərək maraqlı səhnələr yarada bilirlər”. Nəsiminin dilində mətnə (beytdə) şairin qüvvətli poetik təxəyyülü ilə damu (دامو) (cəhənnəm) sözü qarü (قارو) (qoca), Kəbə - bütxanə sözləri mətn daxilində zidd münasibətdə işlədilərək kontrastlı beytlərin yaranmasına xidmət etməsi qeyd edilir. Eləcə də şairin “Sizlərə!” rədifli qəzəlində Süleyman peyğəmbərlə öz zəmanəsinin nadan insanlarını qarşılaşdırmaqla kontrastlı müqayisə yaratması Azərbaycan qəzəl janrının uğuru hesab edilir: *Çün Süleyman mülkünü qoydivü getdi dünyadan! Qaldı andan sonra bu mülki-Süleyman sizlərə!* (II, 108, 20).

Dissertasiyanın III fəslı “Nəsiminin dilində sözlərin mənşəcə təhlili”nə həsr edilmişdir. Bu fəslin birinci bölümü “*Türkmənşəli sözlər*” adlanır. Birinci bölümə *Azərbaycan dilində bu gün də işləkliyini qoruyub saxlayan sözlər* tədqiq olunur. Bu hissədə şairin bədii yaradıcılığında ana dili söz və ifadələrinə üstünlük verməsi əruz vəzninin yaranmasında türkdilli sözlərdən də istifadə edərək, “türkdilli əruzü ərəb və fars əruzü səviyyəsinə qaldıran ilk nəhəng şair”¹² olmasından bəhs edilir. Nəsiminin dilində bu gün də işlənməkdə olan türkmənşəli sözlər qrammatik baxımdan *adlar* və *feillər* üzrə təhlil edilir.

Adlar hissəsinə aid edilən sözlər dissertasiyanın I fəslində daha ətraflı, geniş mətnlərdə – beytlərdə öz izahını tapdığı üçün burada onlar müvafiq qruplar üzrə sadalanır: *somatik leksika* (yürək (يورك) (ürək), alın (الن), ağız (أغز), yüz (يوز) (üz), ayaq (أياق), baş (باش), buxaq (بوخاق), qaş (قاش//قش), dil (دل//دیل), barmaq (بارماق), göz (كز), bəbək (بيك), bud (بود) və s.), heyvan, quş və həşərat adlarını bildirən (it (ايت), qaplan (قاپلان), şir (شير), donuz (دونكوز), ayı (ایى), sığır (سغیر), eşək (عشك), qurd (قورد), tülkü (طولكو), at (أت), oğlaq (اوغلاق), quş (قوش), çibin (چيبين), qarğa (قارغا), gögərçin (كوكرجن), laçın (لاچن), bayquş (بايقوش), murçiy//mürçək (مورچيي), quzğun (قوزغون),

¹² Aslanov, V. İ.Nəsimi dili haqqında bəzi qeydlər // İmadəddin Nəsimi. Məqalələr məcmuəsi. – Bakı: Elm, – 1973, – s. 166-184.

örümçək (اورمچك), *qarınca* (قارنجا) və s.), *astronomik adları bildirən* (*ay* (آی), *gün* (گون), *günəş* (گونش), *yer* (یر/یریر), *göy* (كوك) və s.), *təbiət hadisələri və coğrafi anlayışları bildirən* (*yağmur* (ياغمور), *yel* (ييل), *çay* (چاي), *yaz* (ياز), *qış* (قش), *dağ* (داغ) və s.), *yemək və içki adlarını bildirən* (*su* (سو), *aş* (اش), *yağ* (milli) (ياغ), *bal* (بال) və s.), *müxtəlif anlayışları bildirən* (*kölgə* (كلگه), *al* (hiylə, qırmızı) (آل), *ağu* (اغو), *ad* (آد), *var* (وار), *bazar* (بازار), *pərdə* (پرده), *şəhər* (شهر), *saray* (سرای), *xırman* (خرمن) və s.), *qan qohumluğu bildirən* (*ata* (آته), *ana* (آنکا)), *dini anlayışları bildirən* (*tanrı* (تائری), *yaradan* (يارادان), *inam* (اينام), *inanc* (اينانج)) *sözlər* aid edilir.

Azərbaycan dilində bu gün də işlənəndə olan sözlərin böyük əksəriyyətini “Divan”da **feillər** təşkil edir: bu hissədə feillər sadə, düzəltmə və mürəkkəb quruluşlarda təsbit edilir. *Sadə* feillər semantik mənalara ayrılır: hərəkət, iş, təfəkkür, nitq, hal-vəziyyət feilləri qrupları üzrə təhlil edilir və bu tip feillərin şairin dilində çoxluq təşkil etməsi qeyd edilir. Düzəltmə feillərdən bəhs olunarkən dissertasiyada bu gün artıq hissələrinə ayrılmayan dinləmək, anlamaq, diləmək feillərinin də tarixən düzəltmə olması, sonrakı mərhələlərdə şəkilçinin feil kökünə tam birləşməsi nəticəsində sonuncuların bu gün düzəltmə feil olmasına şübhə yaranır, lakin xalq dilində, dialekt və şivələrdə onların izlərinə rast gəlinməsinin mümkün olması nəzərə çatdırılır: dinləmək feilinin hətta din kökünün tarixən di+n quruluşuna malik olması əsaslandırılır¹³.

III fəslin “*Türkmənşəli sözlər*” bəhsinin ikinci bölümü **arxaizmlərə** həsr olunmuşdur. Dissertasiyada arxaizmlər qrammatik qruplar üzrə araşdırılır: 1. *Arxaik adlar* (isimlər, sifətlər, say və əvəzliliklər); 2. *Arxaik feillər*.

Arxaik isimlər fonetik (tob (طوب) – top, uyxu – yuxu (ويخو), yüz – üz (يوز)), leksik (kəpənək (كپنك) – yapınçı, çuxa, baş (باش) – yara, çiban, ayaq (اياق) – qədəh), bu gün dialekt xarakterli sözlər (yemiş (يميش) – meyvə, əppək (اپك) – çörək və s.) bölümlərində təsbit edilir. Onların Azərbaycan yazılı abidələrində, eləcə də qədim türk dillərində işlənməsi elmi ədəbiyyatlarla təsdiqlənərək göstərilir ki, bu

¹³ Севортян , Э.В. Аффиксы глаголообразования в азербайджанском языке / Э.Севортян. – Москва: Изд-во восточной литературы, – 1962. – с. 51.

gün arxaik fonda keçən *biliş* (بیلیش), *ufa* (اوا) (*ufanmaq*), *ün* (اون), *şilə* (شيله) kimi arxaizmlər tarixən Azərbaycan dili abidələrində, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında (*Çalışanda qara polad uz qılıcın kütəlməsin! Dürtüşərkən ala göndərin ufanmasın, Xanım hey!*) işlənmiş, hətta XX əsrin böyük söz ustası Sabirin satiralarında (*Nə ədəb vaxtıdır, qoy söysün, ufaqdır uşağım!* (Hop-hopnamə)) öz əksini tapması göz önünə gətirilir; tarixi lüğətlərdə bu sözlərin həmin mənə haqda qeyd alınması diqqətə çatdırılır (MK, I 49, Bud. I 617). Dissertantın məxsusi gümanlarına görə azərbaycandilli abidələrimizdə *uf*, *ufa*, *ufaq*, *ufanmaq* variantlarında işlənən həmin sözlərin kökündə üf! nidası, ufa ismi durur ki, bunun da izləri müasir Azərbaycan dilində, xüsusən uşaq nitqində (ufa – sulu uşaq yeməyi) müşahidə edilir. *Abidələrimizdə*¹⁴ geniş dairədə işlənən *ün* sözü son 20 ildə ictimai-siyasi durumda gedən demokratikləşmə prosesinin dil kontekstində gedən özləşmə ilə əlaqədar olaraq çağdaş dövrdə xüsusi fəaliyyət qazanmasına fikir yönəldilir və xalq şairi Zəlimxan Yaqubun “Ün” poeması mətbuat səhifələrində gedən publisist yazılar, eləcə də qrammatik termin kimi (ünlü saitlər – səsli saitlər) işlənməsinə istinad edilir. Tədqiqatda Q.Voroşilin M.Kaşğariyə əsaslanaraq *tarixən şülən yemək növünün “yüksək təbəqəyə məxsus oğuz ailələrinin süfrə atributu olmasını və Cənubi Qafqazın başqa xalqları – gürcülərin, udların, ermənilərin məişətinə daxil olduğunu*”¹⁵ diqqətə çatdırılır. *Şilə//şila* sözünün çağdaş Azərbaycan dilində **şılan-bılan** mürəkkəb sözündə və bəzi dialektlərdə (Qazax, Lənkəran) *şirin plov*, *südlü aş* (Qarabağ) mənasında işlənməsini qeyd edilir.

“Divan”da işlənmiş arxaik sifətlər quruluş etibarilə sadə (yavuz (ياوز) – pis, çin (چين) – doğru, eyi//eyü (ايو) – yaxşı, yenji (ينكى) – yeni,

¹⁴ Mehdiyeva, S.H. Folklor abidələrinin linqvo-poetik tədqiqi (Orta əsrlərdə yazıya alınmış Azərbaycan xalq dastanlarının əlyazmaları əsasında) / S. H.Mehdiyeva. – Bakı: Elm, – 2003. – s. 87; Məhərrəmov, R. XV-XVI əsrlər Azərbaycan ədəbi dili: leksika; söz yaradıcılığı / R.Məhərrəmov. – Bakı: Elm və Təhsil, – 2012. – s. 95.

¹⁵ Гукасян, В. Древние тюркизмы в удинском языке // Изв. АН Азерб. ССР, – 1978. № 2, – с. 15-22.

təzə və s.), düzəltmə (yalınçıq (بالانچق) – çılpaq, paltarsız, Nəsiminin dilində *kasıb*) və mürəkkəb (dürlü-dürlü və s.) olduğu qeyd edilir.

Dissertasiyada arxaik düzəltmə sifətlərdən danışarkən bu gün müasir ədəbi dildə müşahidə olunmayan, lakin xalq dilində təsadüf olunan *ağulu*, *xumarlu*, *yazuqlu* tipli düzəltmə sifətlər üzərində dayanıqlı aydınlaşdırmalar aparılır, göstərilir ki, bu gün ədəbi dildə sifət düzəldən *-li*, *-li*, *-lu*, *-lü* şəkilçisi sifət köklərinə artırılmaz, lakin xalq dilində bunun izləri “*soyuqlu hava*” söz birləşməsində özünü göstərir. Təbiidir ki, *soyuqlu soyuq* sözüne nisbətən *daha soyuq* mənasını ifadə edir. Belə hallar dissertasiyada şairin xalq dilinin incəliklərinə yaxından bələd olması kimi dəyərləndirilir və şairin *xumar gözlər* əvəzinə *xumarlu gözlər* (خمارلو گوزلر) ifadəsini işlətməsi onun xalq dilinin dərinliklərində gizlənən incə məna çalarlarını ədəbi dilə gətirmək cəhdi kimi qiymətləndirilir və belə hallar dissertasiyada şairin ümumən XIV əsr Azərbaycan ədəbi dilini xalq dili imkanları hesabına zənginləşdirmək xidməti hesab olunur. Dissertasiyada *-li*, *-li*, *-lu*, *-lü* sifət düzəldən şəkilçisinin tarixən *-lıq*, *-lik*, *-luq*, *-lük* şəkilçisindən törəməsi şairin dilində işlənmiş *qutlu* (قوتلو) (*xoşbəxt*), *görlü* (گورکلو) (*gözəl*, *göyçək*) arxaik sifətlərinin qədim türk dillərində *görlük*, *qutluq* şəklində işlənməsi ilə təsdiqlənir (DTS, 473, MK I 82, 318): *görlü arxaik sifəti azərbaycandilli abidələrdə*¹⁶, eləcə də türk dillərində (MK I 362) *gözəl*, *gözəllik*, *gözəl sima* mənalarında işlənmişdir. Dissertasiyada şairin dilində işlənmiş *yeləkli* (يلکلی) sifətinin monqol mənşəli¹⁷ *yelik* (يلک) sözü ilə məna yaxınlığı göstərilir, eləcə də *görlü* arxaik sifətinin tarixən *görmə* → *görmək* inkişaf xətti ilə bu gün *görmək* şəklini alması qeyd edilir¹⁸. Dissertasiyada fəal sifət düzəldən arxaik şəkilçilər haqqında məlumat verilir, onların inkişaf yolları işıqlandırılır. Göstərilir ki, Nəsiminin dilində işlənmiş *kimi* qoşmasının məzmununu ifadə edən -

---

¹⁶ Aslanov, V.İ. Azərbaycan dilinin tarixinə dair tədqiqlər: [2 cildə] / V.Aslanov. – Bakı: Elm, – c. 2. – 2003. – s.122.

¹⁷ Севортьян, Э.В. Этимологический словарь тюркских языков / Э.В.Севортьян. – Москва: Наука, – т. 1. – 1974. – с. 265.

¹⁸ Севортьян, Э.В. Этимологический словарь тюркских языков / Э.В.Севортьян. – Москва: Наука, – т. 2. – 1978. – с. 82.

çin (چين) (sünbüləçin (سنبوله چين) – sünbül kimi, moğolçin (موغول چين) – moğol kimi), -çaq, -cək (yalınçaq (يالانچاق) – paltarsız, kasıb), (-an, -ən feili sifət şəkilçisinin məzmununu ifadə edən) - *ıcı*, *-ıcı*, *-ucu*, *-ücü* şəkilçilərdən bəhs edilir. Dissertasiyada prof. *H.Mirzəzadənin*¹⁹ və prof. *V.Aslanovun*²⁰ vaxtilə söylədikləri elmi mülahizəsi təsdiqlənərək bildirilir ki, *-ıcı*, *-ıcı*, *-ucu*, *-ücü* şəkilçisi, həqiqətən, Nəsiminin dilində ən fəal qrammatik göstəricilərdəndir: Xəlqin əməli azdır könül *yaxici* (ياخيجي) ögüş, Bir xəstə *könül yapici* (ياپيجي) (dildar) bulunmaz! (I 376). Dissertasiyada da xalq dili hadisəsi kimi dəyərləndirilən bu şəkilçi yazılı abidələrimizin dilində, xüsusən, XVIII əsr xalq dili üslubunu təmsil edən böyük şair M.P.Vaqifin qoşmalarında (*Sən qəddinə yaşıl atlas geyici, Vaqif dəxi sənə qəzəl deyici. Şükr Allaha, deyil adamyeyici, Nolur, gəlsən bizə, qurban olduğum!*), bu gün atalar sözü və məsəllərdə (*Yaman yeyicin olsun, yaman deyicin olmasın!*), eləcə də ədəbi dildə həm iqtisadiyyat termini kimi (*altıcı, satıcı*), həm də *baxıcı* (falçı) kimi sözlərdə müşahidə edilməsi xatırlanır.

Beləliklə, şairin dilində işlənmiş tanıq (طابق), çəri (چرى), çələb (چلب), çiy (چىي) (şeh), yağı (ياغى), yağma (ياغما), ətmək (اتمك), güz (كوز), suç (سوچ) və s. kimi arxaik isimlər linqvistik tədqiqatdan keçirilir, onların dildə sonrakı fəaliyyətinə diqqət yönəldilir: məs. müasir Azərbaycan dilində yağı düşmən kimi eyni mənalı sözün təkrarından yaranmış söz birləşməsində müşahidə edilən yağı (düşmən) sözünün tarixən daha fəal olması və yağı sözünün müxtəlif sözlərin yaranmasında iştirak etməsi diqqətə çatdırılır: *yağıcı* (*döyüşkən*), *yağılıq* (*düşmənlilik*), *yağılamaq* (*döyüşmək, vuruşmaq*), *yağıld* (*düşmən, düşmən olmaq*), *yağılıq* (*düşməncilik etmək*)²¹.

III fəslin “**Saylar**” bölməsində Nəsiminin dilində müşahidə edilən **say** sistemindən bəhs olunur. Qədim miqdar sayı növündən (*üç otuz on yaşı olsun, on iki yaşındadır* [I, 192]), nisbətən passiv

¹⁹ Mirzəzadə, H. Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası / H.Mirzəzadə. – Bakı: Maarif, – 1990. – s. 84-85.

²⁰ Aslanov, V.İ. Azərbaycan dilinin tarixinə dair tədqiqlər: [2 cilddə] / V.Aslanov, – Bakı: Elm, – c. 2. – 2003. – s. 124

²¹ Древнетюркский словарь / – Ленинград: Наука, – 1969. – с.224-225.

olan və əsasən *-nci* şəkilçisi ilə düzələn **sıra saylarından** (*İkinci* (ایکینجی)), habelə kəmiyyət bildirən qədim numerativ sözlərdən (öğüş (اوکش), bəsa (بسا), vari (واری)) danışılır. Fəlsəfi mənə ilə yüklənmiş sayların, xüsusən otuz iki (fars əlifbasındakı hərflərin miqdarı) və iyirmi səkkiz (ərəb əlifbasındakı hərflərin miqdarı) miqdar saylarının işlənmə məqamlarına aydınlıq gətirilir; qeyd edilir ki, hürufizm cərəyanının bütün nümayəndələri üçün gözəlliyə olan böyük məhəbbət, bütün yer-göy cisimlərini, mələkləri və insanları Adəmə birləşdirir: hər şey insana səcdə edir, çünki insan bütün gözəlliklərin məcmusudur. Bu gözəlliklər ərəb əlifbasının 28, fars əlifbasının 32 hərfi ilə real olaraq öz ifadəsini tapır. İnsana olan məhəbbət əslində Allaha olan məhəbbətdir və bu səbəbdən də 28 və 32 rəqəmləri müqəddəsdir. *Hürufilərin fəlsəfəsinə görə insan öz varlığında həm mikrokosm, həm də makrokosm anlayışlarını birləşdirir və insanın bədən quruluşunda, xüsusən, üzündə 7 əlamət: 2 göz, 2 qaş, saçın 2 hissəyə bölünməsi, 1 alın təbiətin – yerin-göyün hissələridir və onlar insanın simasında öz əksini tapır. 7 rəqəmi fəlsəfi mənada həm göyün 7 qatı, həm də Quran ayələrinin miqdarını bildirir*²². Şairin dilində fəlsəfi mənəli 7, 8, 9 saylarının fonetik (yazılış) şəklinə toxunulur və göstərilir ki, “Divan”da bu saylar, əsasən, bir samitlə, yəni *yedi* (یدی), *səkkiz* (سکز), *doquz/toquz* (توقوز//دوقوز) şəklində əksini tapır. Türkoloq A.M. Şerbakin elmi nəticələrinə əsasən dissertasiyada bu hadisənin türkologiyada mövcud olması qeyd edilir və göstərilir ki, *türk dillərində 2, 7, 8, 9 saylarının bir və ya iki samitlə ifadəsi bəzən sayların mənasına təsir edir: çuvaş dilində bir samitli saylar konkret, iki samitli saylar ümumi miqdar bildirir*²³.

Dissertasiyanın III fəslinin “Arxaik adlar” hissəsinin son bəhşi şairin dilində geniş dairədə işlənən arxaik əvəzlilərə həsr olunur. Göstərilir ki, şairin dilində əvəzlilərin fonetik dəyişikliyə uğramış və bu gün üçün tam arxaikləşmiş əvəzlilər daha fəaldır: arxaik şəxs əvəzliləri (*bən* (بن)//*mən* (من), *səna* (سنا) (*sənə*)); arxaik işarə

²² Кулизаде, З. Хуруфизм и его представители в Азербайджане / З.Кулизаде. – Баку: ЭЛМ, – 1970. – с. 99.

²³ Щербак, А.М. Очерки по сравнительной морфологии тюркских языков. Имя / А.М.Щербак. – Ленинград: Наука, – 1977. – с. 140-145

əvəzlilikləri (*ol* (اول), *şol* (شول), *şu* (شو), *uşbu* (اوشبو)); arxaik sual əvəzlilikləri (*nişə?* (نیشه) *nəçün?* (نه چون) *netəkim?* (نتکیم) (*necə?*), *qaçan* (قاچان) // *xaçan* (خاچان) // *xansı* (خانسی), *qandə* (قاندە) // *xandə* (خاندە), *qanı* (قانی), *qañəru* (قانجرو), *qəñqi* (قانقی) və s.); arxaik qayıdış əvəzlilikləri (*kəndi* (کندی), *kəndözü* (کنداووزی)). Şəxs bildirən bən (بن) və mən (من) əvəzliliklərinin hansının daha qədim olmasına münasibət bildirilir, M.Kaşğariyə və M.İslamova əsaslanılaraq bunların hər ikisinin qədim olması fikri dəstəklənir, oğuzların daha çox *bən*, qırçaqların daha çox *mən* variantını işlətməsi ilə izah edilir. Şairin dilində bən//mən, sən, ol əvəzliliklərinin ismin yönlük halında sağırnunla (n) formalaşmasının fəallığı diqqətə çatdırılır: *maña* (مانکا), *saña* (سانکا), III şəxs təkdə *ol* əvəzliyində fonetik dəyişmə baş verir: **o**→**a**, **l**→**n**, nəticədə *an*, yönlük halda aña (انکا) fonetik şəklini alır. Bunun qədim türk dillərində, eləcə də Azərbaycan dilinin yazılı abidələrində ən geniş yayılmış fonetik hadisə olması qeyd edilir. Türkoloji ədəbiyyatlara əsaslanan dissertant göstərir ki, bu əvəzliliklərin kökündə qədim dövrlərdə türk dillərində mövcud olmuş *man*, *san* əvəzlilikləri durur²⁴. III şəxs cəmdə xalq dilində ən qədim və işlək forma olan *olar* (اولار), *alar* (آلار) və *anlar* (انلار) paralelliyi müşahidə edilir. A.M.Şerbak göstərir ki, ən qədim forma olan *alar* bu gün başqırd, qırğız, şor, xakas, karaim, tatar dillərində işlənir²⁵. Dissertasiyada şairin poetik üslubi münasibətilə əlaqədar dil vahidlərinin tez-tez öz əsas mənasından başqa ekspressiv-emosional məna kəsb etməsi vurğulanır: mürəkkəb quruluşa malik *uşbu*//*oşbu* (*oş*//*uş+bu*), *şol* (*şu+ol*), *üstə* (*uş*//*üş+tə*) və s. əvəzlilikləri şairin qəzəllərində də emosional məna kəsb etməsi göz önünə gətirilir: *Ey zahid, işbu* (ایشبو) *mejdən faş oldu sirri vəhdər, Tərk et ikiligi kim, gerçək imiş liqası!*; *Öldü eşqindən Nəsimi, üstə* (اوشته) *dünyadan*

²⁴ Паранджи, Ф.Л. Местоимения в письменных памятниках азербайджанского языка (XIV-XIX вв): / Автореферат диссертации ... кандидата филологических наук / – Баку, 1978. – с. 18; Исламов, М. Древние формы личных местоимений в диалектах и говорах азербайджанского языка // – Баку: Советская тюркология, – 1972. №3, – с. 23.

²⁵ Щербак, А.М. Грамматический очерк языка тюркских текстов X-XII вв. из восточного Туркестана / А.Щербак. – Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, – 1964. – с. 137.

*gedər! Sən murad ilə sür cahanda, şahim, çox yaşlar! və s. Nəsiminin dilində nişə? (نيشه) nəçün? (نه چون) netəkim? (نتکيم) q//x ilə başlayan qaçan (قاچان) //xaçan (خاچان) //xansı (خانسی), qandə (قاندە) //xandə (خاندە), qanı (قانی), qançəru (قانچرو), qənqi (قنقى) //qəysi (قييس) və s. arxaik sual əvəzlilikləri genişdir. H.Mirzəzadə göstərir ki, neçin? əvəzliyi tarixən ç→ş əvəzlənməsinin nəticəsi olaraq nişə? sual əvəzliyi yaranmışdır ki, onun izlərinə bu gün Azərbaycanın müxtəlif dialektlərində nişə? neşə? (Şirvan), nöşün? (Abşeron, Muğan), nöhün? (Səlyan) fonetik variantlarda rast gəlmək olur²⁶. q//x səsləri ilə başlayan sual əvəzliliklərindən qəndəsən? daha fəaldır: *Canimi yandırdı şövqiñ, ey nigarım, qəndəsən (قندە سن)? Gözlərim nuri, iki aləmdə varım, qəndəsən (قندە سن)?* [II, 36]. Nadir halda olsa da qənqi? (قنقى) fonetik variantına təsadüf edilir: *Gör ki bu rəsmə padişah qənqi sipah içindədir?* Nəsimişünas prof. C.Qəhrəmanov belə fonetik fərqlənmələri nəzərdə tutaraq yazır: “*Nəsimi əsərlərinin Özbəkistanda – Buxarada köçürülmüş (şerti “T” nüsxəsi) başdan-başa özbəkləşdirilmişdir*”²⁷. Dissertasiyada sual əvəzliliklərində x//q samitləri haqqında türkoloqların mövcud mülahizələrinə əsaslanaraq göstərilir ki, *təxminən XV əsrdən bu samitlər “h” səsi ilə əvəz olunur və bu hadisəni İ.Aslanov monqol dili təsiri hesab edir*”²⁸. F.D.Aşnin ha morfemini çoxmənalı söz hesab edir və onun mənələrindən birinin də işarə etmək olduğunu göstərir²⁹. Alimin bu fikri Şəki dialektində işlənməkdə olan habu, hablə işarə əvəzlilikləri ilə dəstəkləndiyi bildirilir³⁰. T.İ.Hacıyev əvəzliliklərdə “h” başlanğıcını xalq dili*

²⁶ Mirzəzadə, H. Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası / H.Mirzəzadə. – Bakı: Maarif, – 1990. – s. 114, 119.

²⁷ Qəhrəmanov, C. Nəsimi əsərlərinin tənqidi mətninin tərtibi // İ.Nəsimi. Əsərləri, I c. – Bakı: Elm, – 1973 – s. 42.

²⁸ Асланов, В.И. Из этюдов по исторической фонетике азербайджанского языка (о фонеме h) // Azərbaycan SSR EA Xəbərləri. Ədəbiyyat, Dil və İncəsənət seriyası, – 1966. № 2, – s. 59.

²⁹ Ашнин, Ф.Д. Принципы дифференциации турецких указательных местоимений // – Москва-Ленинград: Вопросы языкознания, – 1958. №2, – с. 71-76.

³⁰ İslamov, M.S. Azərbaycan dilinin Nuxa dialekti / M.S.İslamov.– Bakı: Elm, – 1968. – s. 109.

elementi kimi daha qədim və milli hadisə hesab edir³¹. Dissertasiyada arxaik təyin əvəzlilikləri kimi *kəndi* (کندی), *kəndözü* (کنداوزی) əvəzliliklərindən də bəhs edilir. Folklor abidələri üzərində tədqiqatlara əsaslanaraq H.Mirzəzadənin *kəndi* əvəzliyinin tarixən yalnız ədəbi abidələrdə işlənərək xalq yaradıcılığı janrlarına daxil ola bilməməsi haqqında fikri təkzib edilərək qeyd edilir ki, *Azərbaycan klassik ədəbiyyatının böyük bir qolunu təşkil edən XVI, XVII, XVIII yüzillərdə yazıya alınmış xalq dastanlarının dilində kəndi əvəzliyi fəal şəkildə əksini tapmışdır*³².

Dissertasiyada arxaik feillər *nisbi arxaik feillər* və *tam arxaik feillər* üzrə təhlil edilir. Nisbi arxaik feillər deyərkən dissertant bu gün müstəqil şəkildə ədəbi dildə işlənməyən, lakin xalq dilində müəyyən məqamlarda ifadələr daxilində, bədii əsərlərin dilində dialekt və şivələrdə müşahidə edilən, çağdaş oxucu üçün nisbətən aydın olmayan arxaizmləri nəzərdə tutur. Dissertasiyada bunlar: 1. Fonetik baxımdan dəyişikliyə uğramış, lakin məzmununu saxlamış nisbi arxaik feillər (*toymaq* (طويماق) – *doymaq*, *yudmaq* (يودماق) – *udmaq*, *sararmaq* (سارارماق) – *saralmaq*, *qararmaq* (قارارماق) – *qaralmaq* və s.); 2. Məzmununu dəyişmiş, formasını saxlamış arxaik feillər (*qandırmaq* (قاندیرماق) – *doydurmaq*, *çağırmaq* (چاغرماق) – *oxumaq*, *dañlamaq* (دانکلاماق) – *səhərə qədər yatmamaq*, *ulaşmaq* (اولاشماق) – *çatmaq* və s.) qruplarına ayrılır, onların *Azərbaycan dili yazılı abidələrində*³³ və türk dillərində işlənməsi göstərilir (Bud. II 28, DTS, 417. C.Qəhr.404). Tam arxaik feillər hissəsində çağdaş Azərbaycan dilində işlənməyən, lakin klassiklərin, eləcə də Nəsiminin dilində müşahidə edilən arxaik feillər araşdırılır, onların qədim türk dillərində işlənməsi haqqında məlumat verilir: *ağmaq* (أغماق) – *qalxmaq*, *yüksəlmək* (MK. I 173, Bud. I 63, DTS 16,

---

³¹ Hacıyev, T.İ. Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi: [2 hissəli] / T.Hacıyev. – Bakı: Elm, – h. 1. – 2012. – s. 201-202.

³² Mehdiyeva, S.H. Folklor abidələrinin linqvo-poetik tədqiqi (Orta əsrlərdə yazıya alınmış Azərbaycan xalq dastanlarının əlyazmaları əsasında) / S.H.Mehdiyeva. – Bakı: Elm, – 2003. – s. 160.

³³ Aslanov, V.İ. Azərbaycan dilinin tarixinə dair tədqiqlər: [2 cildə] / V.Aslanov. – Bakı: Elm, – c. 2. – 2003. – s. 168, 191, 220.

C.Qəhr. 44), *aytmaq/aydmaq/aydırmaq* (آیتماق//آیدماق//آیدرماق) – *demək, söyləmək* (MK. I 268, Bud. I 178, DTS 29, C.Qəhr. 55), *tütmək/tütəşmək – tüstüləmək* (DTS 601), *yastənmək* (یاستنمک) – *söykənmək, rahatlanmaq* (C.Qəhr. 552), *yasımaq* (یاسماق) – *qurmaq, düzəltmək, sahmana salmaq*, eləcə də onların Azərbaycan yazılı abidələrində işlək olması əsaslandırılır (Aslanov V. s. 164, 165, 174, 175, 219, 223, 258). Dissertasiyada yalnız Nəsiminin dili və üslubuna xas olan bir qism mürəkkəb feillər də arxaik mürəkkəb feillər qrupuna daxil edilmiş və onların Nəsimi dilinə (yəni, əsasən, Nəsimi dilində işlənən) məxsus tiplərinin izahına cəhd göstərilmişdir: *alə düşmək* (اله دوشمک) – əsasən inkar formada (*Alinə vermişəm könül, ali çox alə düşməsün!* (اله دوشمسون)), *divanə düşmək* (دیوانه دوشمک) – *vurulmaq, qovğayə düşmək* (قوغایه دوشمک) – *şərə düşmək*, eləcə də *Məcnun olmaq/Fərhad olmaq – vurulmaq, çin-çin olmaq* (چینه چین اولماق) – *yığılmaq, üst-üstə yığılmaq, cuşə gəlmə* (جوشه کلمک), *xuruşə gəlmək* (خروشه کلمک) – *ekstremal vəziyyət yaşamaq* və s. kimi feillərin Nəsimi dilində üslubi zənginliklərinin açıqlanmasına səy göstərilmişdir. Şairin xalq dilindən alıb, mənasını saxlamaqla yaratdığı üçkomponentli nəfsini oda atmaq (نفسینی اودا اتماق), nəfsini yük etmək (نفسینی یوک اتمک), nəfsin çərisin basmaq (نفسین چریسین), nəfsin atını binməmək (نفسین اتنی بینمه مک) (binməmək) feili frazeoloji vahidləri metaforik (məcazi) mənalı mürəkkəb feillər kimi təqdim etməsi bəzi dilçi alimlərin mürəkkəb feil haqqında fikirləri ilə təsdiqlənir, çünki bir qrup alim, xüsusən Z.Budaqov və Q.Kazımov belə hesab edirlər ki, *feillər əksəriyyət etibarilə məcaziləşərək başqa bir sözlə (adlarla) birləşir və frazeoloji vahidlər əmələ gətirir. Belə feillər də mürəkkəb (feil) sayıla bilər*³⁴.

Dissertasiyada məcazlaşma yolu ilə düzələn belə frazeoloji vahidləri quruluş etibarilə mürəkkəb feillərə daxil etmək ənənəsinin

³⁴ Kazımov, Q. Müasir Azərbaycan dili / Q.Kazımov. – Bakı: Elm və Təhsil, – 2010. – s. 175.

Azərbaycan dilçiliyində qəbul edilmiş fikir olması elmi ədəbiyyatlarla təsdiq edilir³⁵.

III fəslin “Çağdaş dövrdə, əsasən, dialekt səviyyəsində işlənən sözlər” hissəsində şairin dilində özünü göstərən arıtmaq (اريتماق) (təmizləmək), çaxmaq (چاخماق) (vurmaq), gilləmək (كَلْمَك) (tullamaq, atmaq), varmaq (وارماق) (getmək), əsrinmək (اسرْمَك) (sərxoş olmaq), üşənmək (اوشنمك) (qorxmaq), tayınmaq (طايِنماق) (azmaq, yolunu çaşmaq), çözmək (چوزمك) (açmaq) və s. feillər çağdaş dialekt materialları vasitəsilə təsdiqlənir.

III fəslin “Alınmalar” bölümündə Nəsiminin dilində işlənmiş ərəb və fars dilindən alınma sözlər iki qrupa ayrılaraq araşdırılır: 1. Əsrlərlə Azərbaycan dilində işlənmiş, bu gün də işləkliyini qoruyub saxlamış, ümumxalq dilinə daxil olmuş, xalqın danışıq dilində də işlənən, xalq dili sözləri ilə çox vaxt sinonim komponent təşkil edən və beləliklə, Azərbaycan dilinin lüğət tərkibinin zənginləşməsində müəyyən rol oynayan – Azərbaycan dilçilik ədəbiyyatlarında “Azərbaycan dilində vətəndaşlıq hüququ qazanmış” alınma sözlər.

*Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi gerçəkliklərindən biri də budur ki, tarixən ərəb və fars dilindən alınmış sözlər (ərəb və fars mənşəli alınma sözlər) tarixən olduğu kimi müasir Azərbaycan ədəbi dilinin də lüğət tərkibini leksik cəhətdən zənginləşdirir, onun semantik inkişafına təsir göstərir*³⁶.

Dissertasiyada bu qrupa daxil olan alınma sözlərin Nəsimi dilinin lüğət tərkibinin əsasını təşkil edən mənbələrdən biri olması vurğulanır və onlar müvafiq semantik-üslubi və semantik-qrammatik qruplar üzrə təhlil edilir və belə qənaət hasil olunur ki, Nəsimi öz qəzəllərində xalqın anladığı, həzm etdiyi (qəbul etdiyi) söz və ifadələrdən və onların xalq dilində qazandığı incə mənə çalarlarından

---

³⁵ Müasir Azərbaycan dili: [3 cildə] / red. Z.Budaqova. – Bakı: Elm, – c. 2. – 1980. – s. 223; Mirzəliyeva, M. Türk dillərinin frazeologiyası / M.Mirzəliyeva. – Bakı: Nurlan, – 2009. – s. 25.

³⁶ Məmmədli, N. Azərbaycan dilində alınma terminlər / N.Məmmədli. – Bakı: Elm və Təhsil, – 2017. – s. 103 (488 s.)

daha çox istifadə etməklə XIV – XV əsr Azərbaycan ədəbi dilini alınma sözlər hesabına da zənginləşdirmişdir.

2. İkinci qrup alınma sözlər isə şairin tapındığı ictimai-fəlsəfi dünyagörüşü və ideologiyası ilə əlaqədar olan ərəb və fars dili söz, terminləridir. Bu tip alınmalar etimoloji baxımdan, əsasən, ərəb dilinə mənsubdur və belə güman etmək olar ki, onlar xalq dilinə daxil olmamış, tam elmi-fəlsəfi, hürufizm fəlsəfi cərəyanının ifadə vasitələri kimi, şair daha çox mürəkkəb fəlsəfi əsərlərində, qəzəllərində sonunculardan istifadə etmişdir. Bu isə müstəqil, ayrı bir mövzunun obyektı olaraq, yəqin ki, gələcəkdə tədqiqatlara cəlb olunacaqdır.

Dissertasiyanın “Nəticə” hissəsində tədqiqatdan əldə edilmiş elmi qənaətlər ayrı-ayrı bəndlərdə ümumiləşdirilir.

1. İmadəddin Nəsimi Azərbaycan mədəniyyəti: Azərbaycan ədəbiyyatı, ana dilinin başlanğıc dövründə onu yüksək səviyyədə inkişaf etdirən, ərəb və fars dilləri ilə rəqabətə qoşan, Azərbaycan klassik poeziyasının – türkdilli şeirinin ilk mükəmməl nümunələrini yaranan, bununla da ana dilinin ən yüksək poetik dil olması həqiqətini öz şəxsi yaradıcılığı ilə təsdiqləyən nəhəng və qüdrətli Azərbaycan şairidir.

2. İ.Nəsiminin anadilli əsərlərində türkmənşəli sözlərin işlənmə intensivliyi alınmalardan daha yüksəkliyi özünü hiss etdirsə də, alınma sözlər də kifayət qədər intensiv şəkildə əksini tapır. Məhz Azərbaycan dili leksik vahidləri ilə ərəb və fars dili alınmalarının birləşərək, eynihüquqlu sözlər kimi işlədilməsi Nəsimi dilinin poetik zənginliyinin əsasında durur.

3. Nəsiminin dilində Azərbaycan xalq həyatının bütün sahələrini əhatə edən zəngin söz qrupları mövcuddur; bunların yaranmasında türkmənşəli sözlər üstünlük təşkil etsə də, alınma sözlərin də işlənməsi əhəmiyyətli mövqeyə malikdir. Nəsiminin dilində Azərbaycan dilinə məxsus (tematik) söz qrupları – ən qədim sözlər – insanın bədən üzvlərinin adları (somatik leksika), eşq-məhəbbət leksikası, təbiət leksikası (bitki və heyvan adları), astronomik adlar, təbiət hadisələri və coğrafi anlayışları bildirən sözlər, məişət leksikası, onomastik leksika, dini leksika, eləcə də

nisbi və tam arxaizmlər mövcuddur. Dissertasiyada linqvistik araşdırmalarla təhlil edilən belə faktlar yalnız Azərbaycan dilinin deyil, ümumən türk dillərinin lüğət tərkibi, tarixi leksikologiyası üçün vacib məsələlərdir.

4. Nəsimi dilinin lüğət tərkibində leksik-semantik söz qruplarının yaranmasında şair türkmənşəli sözlərlə yanaşı, alınma sözlərdən də geniş istifadə edir. Bu halda şair ana dilinin lüğət zənginliyindən, ifadələrin xalq dilində mövcud mənə çalarlarından, çoxmənalılığından, eləcə də xalq dilində artıq özünə yer almış ərəb və fars dili alınmalarından istifadə etməklə zəngin leksik-semantik söz qrupları yaradır.

5. Nəsimi dilinin lüğət tərkibi sinonimlərlə xüsusilə zəngindir; bu semantik söz qrupunun yaranmasında alınma sözlər fəaldır. Nəsiminin dilinin sinonim zənginliyi məhz Azərbaycan türk dili sözləri ilə ərəb və fars alınmalarının yanaşı, qarşılıqlı mənə uyuşmalarından şairin məharətlə istifadə etmə bacarığından qaynaqlanır. Beləliklə, iki böyük xəzinə birləşib Nəsiminin poetik dilinin bədii-estetik zənginliyini və tərəvətini təmin edir.

6. Nəsimi dilinin lüğət tərkibində sözlərin, xüsusən feillərin çoxmənalılığı müşahidə olunur ki, bu da ümumən şairin poetik dilinin zənginliyini və onun milli, xalqı əsasını təmin edir. Nəsiminin dilində feili frazemlər zəngin semantik mənə çalarları ilə fərqlənir. Şairin dilində xüsusi dinamikaya malik feili frazemlər bədii mətnin ekspressiv-emosional gücünü artırır: cuşə gəlmək, fəğanə gəlmək, xüruşə gəlmək tipli frazemlər Nəsimi dilinin məxsusi özəllikləri hesab oluna bilər.

7. Nəsiminin dilində sözlərin metaforik mənə kəsb edərək məcazi mənəli sözlərə – poetik ifadə vasitələrinə çevrilməsi ən fəal poetik hadisədir. Şairin dilinin lüğət tərkibində, xüsusən onomastik vahidlərin məcazi mənədə metaforik təyinedici funksiyada işlədilməsi şairin poetik dilinin zənginləşmə mənbəyi kimi xüsusilə fəaldır.

8. Nəsimi dilinin lüğət tərkibinin zənginliyi eyni zamanda şairin yaşadığı XIV-XV əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbi dilinin zənginliyinə xidmət etmişdir. Bu mənədə Nəsimi yalnız məsləki

uğrunda deyil, həm də ana dilinin milli zəmində formalaşması uğrunda ardıcıl mücahid kimi Azərbaycan ədəbi dili tarixində özünə yüksək səviyyəli bir mövqe qazanmışdır.

9. Nəsimi dilinin lüğət tərkibində şairin mənsub olduğu fəlsəfi ideologiya ilə – hürufizmlə bağlı müəyyən termin səciyyəli sözlər, eləcə də bu gün dilimizdə arxaik səviyyəli bir sıra leksik vahidlər işlənsə də, ümumən şairin dilinə xas olan sözlərin böyük əksəriyyəti bu gün çağdaş Azərbaycan dilində ən fəal leksik vahidlər kimi işlənməkdədir.

Dissertasiya mövzusu ilə əlaqədar müəllifin aşağıdakı məqalə və tezisləri çap olunmuşdur:

1. Nəsimi dilinin lüğət tərkibində arxaik adlar // – Bakı: Filologiya məsələləri, – 2014. №3, – s. 8-21.

2. Nəsimi dilinin lüğət tərkibində isimlər // – Bakı: Dilçilik İnstitutunun Əsərləri, – 2015. №2, – s. 55-62.

3. Nəsiminin dilində sinonimlər // – Bakı: Filologiya məsələləri, – 2015. №3, – s. 15-25

4. Nəsiminin dili. Sələfləri və xələfləri // – Bakı: Filologiya məsələləri, – 2015. №5, – s. 214-218.

5. Заимствованные слова в языке Насими // – Киев: Язык и культура, – 2015, Выпуск 18, Том III (178), – с. 355-360.

6. Nəsiminin dilində omonimlər və antonimlər // – Bakı: Dil və ədəbiyyat, – 2016. №1(97), – s. 59-64.

7. Заимствованные слова в языке Насими. (II статья) // Вісник днепропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки», 2016. № 1 (11) – с. 246-250.

8. Nəsiminin dilində onomastik vahidlərin üslubi-poetik özəllikləri // “Türkoloji elmi mədəni hərəkətdə ortaq dəyərlər və yeni çağırışlar”. I Türkoloji Qurultayın 90 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq konfransın materialları (I hissə). – Bakı: – 14-15 noyabr, – 2016, – s. 353-357.

9. Азербайджанские слова общетюркского происхождения в языке Насими // Науквий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія філологія, – 2017. Випуск 31, – с. 138-140.

10. Nəsiminin dili akademik Ağamusa Axundovun tədqiqatlarında // “Ağamusa Axundov və Azərbaycan Filologiyası”. Akademik Ağamusa Axundovun 85 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı: – 2017. – s. 460-463.

11. Бытовая лексика в «Диван»е Насими // “Advances in science and technology”. Международная научно-практическая конференция, – Москва: – 2019, – II часть, – с. 76-78

12. Nəsiminin “Dıvan”ında təbiət leksikası. // “İmaməddin Nəsiminin poetic dili və Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi məsələləri”. Respublika elmi konfransının materialları, – Bakı: 29 noyabr – 2019. – s. 32-34

Dissertasiyanın müdafiəsi 23 noyabr 2021-ci il tarixində saat 12⁰⁰-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.06 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Bakı, AZ 1143, H.Cavid prospekti 115, V mərtəbə, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 22 oktyabr 2021-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 18.10.2021
Kağız formatı: 60x84 16\1
Həcm: 47 296
Tiraj: 100